

MAJOR ÁGNES

„Ó MŰVÉSZ MENNYIT KELL VESZŐDNÖD”

Babits karrierfordulata és a költői munkafolyamat változása*

Babits Mihály első két kötete, az 1909-es *Levelek Iris koszorújából* és az 1911-es *Herceg, hátha megjön a tél is!* megjelenése után, már a *Nyugat* szerzőjeként, a napi irodalmi élet egyszerre bírált és elismert résztvevőjeként közléskényszerrel szembesült. Több-kevesebb rendszerességgel jelen kellett lennie a folyóirat oldalain és a nyomtatott sajtó más fórumain, ezért kevesebb ideje maradt a szövegek kidolgozására és véglegesítésére, mint korábban, kritikai jellegű írásait pedig gyorsan, alkalomra kellett teljesítenie: a nyilvánosság lehetősége és egyben kényszert is jelentett számára. Bár Újpesten és a Tisztviselőtelepen munkahelyi kötelességeit továbbra is a tanítás igényei szabták meg, baráti köre kitágult, magánéletének elfoglaltságai változatosabbak lettek. Ennek következtében közelebb került egymáshoz versei első megfogalmazásának, illetve azok első közlésének ideje. Babits jelenlétének nyomatékosítása vagy valamilyen külső alkalom, kényszer¹ miatt korábban írt verseit is közölte, továbbá folytatás, kidolgozás nélkül maradtak megkezdett verskezdeményei és kéziratvariációi; utóbbiak halála után a kéziratok hagyaték részeként maradtak az utókorra. 1911 után Babits szerepe tehát egyértelműen megváltozott az irodalmi életben, kéziratái fennmaradásához pedig később Török Sophie tevékenysége is hozzájárult, aki szem előtt tartotta az életpálya minden mozzanatának dokumentálását, ez pedig magába foglalta a kéziratok megőrzését is. Ezek a változások jelentősen módosították a Babits-kéziratok hagyaték összetételét: a tisztázatok aránya csökkent és hangsúlyosabbak lettek a tö-

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával a *Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása* című, K 138529 azonosítószámú pályázat keretében készült.

1 Erre példa a *Nyugat* 1915. november 16-i számában *Verseik, előszavakkal* összefoglaló cím alatt megjelenő *Ady Endrének: 1911; A Fiamhoz: 1913; Prologus: 1914. november; Miatyánk: 1915 és Vers – támadásokra*, melyeket Babits az augusztus 16-i számban olvasható *Játszottam a kezével* miatt kibontakozó támadásokra adott válaszként közölte.

redékek, a befejezetlen kéziratok, verskezdemények, valamint a szövegvariánsok. Közülük több csak egyetlen alkalommal vagy egyáltalán nem jelent meg nyomtatásban. Mellettük megnőtt a nyomtatott kiadások száma is. Természetesen a műgond – a már korábban is megfigyelhető helyesírási következetlenségekkel együtt – továbbra is a kéziratok és nyomtatott közlések jellemzője maradt.²

A kéziratok jellege az Arany János *Kapcsos könyvének* mintájára megnyitott tintaírású füzet, az *Angyalos könyv* lezárása, azaz 1910 után változott meg. Pontosabban már a harmadik füzetben megszűnt az előző kettő verseinek szerkesztettsége és szövegszerű véglegesítése – erről, korábbi kutatásai alapján a versek első kritikai kiadás-kötetének bevezetőjében Kelevéz Ágnes számol be részletesen.³ Babits Fogarasról a főváros közelébe kerülése után a pályáját kísérő, nagyobb, összetartozó kéziratgyűjtéseket, főként későbbi köteteinek anyagát hagyatéka továbbra is megőrizte, ezek mellett azonban rendelkezésre áll számtalan egyedi kézirat is, olyanok, amelyek végleges alakjukban megjelentek, köteteibe bekerültek, s olyanok is, amelyek haláláig közlés nélkül maradtak fenn véglegesítés nélküli verskezdeménynek. Nagy részük datálatlan, ami nehézség elé állítja a készülő kritikai kiadások sajtó alá rendezőit, amint az is, hogy néha még azt is nehéz eldönteni, verses vagy prózai műben folytatódott volna-e egy-egy töredék. A kéziratokat kiegészítik a nyomtatott megjelenések: napilapokban, folyóiratokban, válogatásokban (antológiákban) vagy önálló kötetekben. Írásomban Babits Budapestre kerülésének a Babits-filológia szempontjából is kiemelten fontos időszakát igyekszem felvázolni, mely az *[Ó, művész mennyit kell vesződnöd...]* kezdetű töredék datálásához is segítséget nyújthat.

A *Holnap* első antológiájának megjelenését (1908) követően Babits a nagyközönség számára is ismert szerzővé vált. Az irodalom megújítójaként, „feltörekvő kiválóságaként” tekintettek rá: Ady mellett ő volt az, aki leginkább felkeltette a modern irodalomra érzékeny kortársak figyelmét. A *Nyugat* mellett számos más sajtóorgánium is számolt vele és írásaival, megsűrűsödő felkérései közepette pedig egyre inkább foglalkoztatta a fővárosba (vagy annak közelébe) kerülés lehetősége,

2 Lásd erről BUDA Attila és MAJOR Ágnes, *A Babits-versek kritikai kiadásának átalakulása, avagy a kéziratok hagyatéka változásának következményei*, *Irodalomtörténet*, 100(2019), 435–447, 440.

3 KELEVÉZ Ágnes, *A Babits-versek kritikai kiadásának sorozata elé* = BABITS Mihály, *Összes versei, 1890–1905*, a versek szövegét sajtó alá rend. SOMOGYI Ágnes, keletkezéstörténet, magyarázatok HAFNER Zoltán, Bp., Argumentum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2017 (Babits Mihály összes versei, Kritikai kiadás 1.), 13–47, 15, 18–19.

melynek érdekében kérvényt is benyújtott a minisztériumhoz. Ennek, illetve a Nyugat szerkesztőségének közbenjárása eredményeképp 1911-ben az újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban helyezkedett el mint gimnáziumi tanár.

Babits országos ismertségét egyértelműen jelzi, hogy több időszaki kiadvány is kommentálta áthelyezésének tényét. Nem csupán országos, hanem helyi lapok is hírt adtak róla, azonban nem minden újpesti fórum lelkesedéssel számolt be a költő-tanár munkahelyváltásáról, az *Újpesti Figyelő* például meglehetősen gunyoros hangú cikkben tárgyalta az eseményt:

A kultúra eddig csak kerülgette Újpestet, de most már csóóstól hullott ránk. [...] Babits Mihály, a nagy modern, aki a lichthofról szebb verset ír álmában, mint Petőfi ébren a nagy magyar Alföldről, Babits Mihály Újpestre kerül. [...] Lesz végre egy költőnk is, aki a szent költészet sugaraival aranyozza be száraz klímánkat.⁴

Mindez azonban csupán súlytalan élc a *Világ* és a *Népszava* cikkeihez képest. Bár a *Világ*ban közölt *Újpest is megér egy misét* című írás elismeri Babits költői erényeit, azzal vádolja a karrierjét egyengető költőt, hogy az áthelyezés kicsikarása és Barkóczy Sándor miniszteri tanácsos figyelmének felkeltése érdekében belépett a Mária-kongregációba.⁵ Ugyanezzel, a „harcias reakció csapatában” való szervezkedéssel gyanúsítja Babitsot a *Népszava* hasábjain Bresztovszky Ernő, a korábban megsértett egyetemi társ, akinek verseiről a Négyesy-szemináriumokon Babits éles kritikát fogalmazott meg. Bresztovszky írása szinte hemzseg a

4 [n. n.], *A nagy modern: Babits Mihály Újpesten*, *Újpesti Figyelő*, 1911. aug. 13., 2. A maliciózus cikket egy gúnyvers kíséretében közölték: „Tudtára adjuk minden számárnak, / Hogy idejön Babits tanárnak, / Verset fog írni egyre / Reggel s ha a nap megy le, / Verset fog írni viharban, szélben / És délben, / Megénekel sok újpesti Micit / És Tercsit, / És dalba foglalja Löwy Bercit / És néhány sorba / Verset lehel az újpesti porba, / És nem lehet vitás, / Témája lesz a világitás, / És ideje ha jut, / A búrvasút, / És elméláz, / Milyen modern a Kör-kávéház, / Milyen műveltek itt a papok / És a lapok, / Milyen szépek a lányok, / És az utcán sok az árok, / Verset ír mézárásra, pékre, / A soha el nem készülő vízvezetékre. / Egy szóval Babits jön Fogarashonból / És mi kinn leszünk a Balatonból.” *Uo.*

5 Megszületett „az az ötlet, hogy Babits Mihályt föl kellene hozni Pestre. Itt is vannak állami gimnáziumok, Babits Mihály professzor itt is lehetne olyan jó, mint Fogarason, poétának pedig alighanem jobb poéta válnék belőle idefönn, mint odalenn. Az ötlet tetszetős volt, emlegették is, egyszer aztán Barkóczy megvalósította. Úgy hitte legalább mindenki, amikor a nyáron hirül vette, hogy a közoktatásügyi minisztérium Babits Mihályt áthelyezte a fogarasi főgimnáziumból Újpestre. S mindenki úgy érezte, hogy Barkóczynak is, Zichynek is kijár ezért az áthelyezésért az elismerésnek egy pár szava.” [n. n.], *Újpest is megér egy misét*, *Világ*, 1911. szept. 15., 13.

súlyos vádaktól: szerinte Babits „mintapéldánya az emberi puhányoknak”, költészete pedig az epigonokéhoz illő, hiszen „[i]rodalmi munkássága csupa nagy író benyomásainak újrateremtése.”⁶ Babits persze reagált az őt ért vádakra, s egyértelműen tagadta azokat. Egyfelől a *Nyugatban* megjelent *Művészet és szabadság* című írásában,⁷ másfelől pedig a *Világ* szeptember 22-i számában – igaz, nyilatkozatát a szerkesztőség szkeptikus kommentárja kíséri:

Babits Mihály a következő nyilatkozat közzétételére kért föl bennünket: „A Fogarastól Újpestig című cikküknek áthelyezésem történetére vonatkozó adatai téves és sértő föltevések. Azért, hogy pályámon előbbre jussak, soha semmi irányban meg nem kötöttem meggyőződésemet.” – Mi e nyilatkozatot készséggel közreadjuk, csak annyit jegyezzük meg hozzá, hogy mi e hirt föltétlenül hitelt érdemlő forrásból kaptuk és olyan embertől, akiről joggal föltettük, hogy Babits Mihályt illetőleg jól van informálva.⁸

Az áthelyezést kísérő heves viták ellenére Babits számára a fővároshoz közeli állás megszerzése biztosíték volt a „tehetségfojtogató légkörből”⁹ való kilépésre. A fogarasi tanárkodást száműzetésként élte meg, itt ugyanis magányosan, a világtól, az irodalmi élettől elszakítottan teltek napjai. Újpestre kerülésének köszönhetően egyfelől kevesebb időt kellett utazással töltenie, baráti és kollegiális kapcsolatainak elsődleges formája pedig – a személyes találkozások lehetősége révén – már nem a levélváltás volt. Az 1911-es év költői működése szempontjából is fontos állomása lett Babits életének, ugyanis a majd 1916-ban megjelenő *Recitativ* kötet nagy részét az ekkor, 1911-ben keletkezett versek teszik ki.¹⁰ A kötet egészét tekintve tehát a költemények száma az 1911-es évtől kezdve csökkenő tendenciát mutat, melynek számos oka lehet. Egyfelől a készülő Dante-fordítás,

6 BRESZTOVSZKY Ernő, *Tünetek*, Népszava, 1911. okt. 4., 2.

7 BABITS Mihály, *Művészet és szabadság*, *Nyugat* 4(1911), II., 782.

8 [n. n.], *Fogarastól Újpestig*, *Világ*, 1911. szept. 22., 17.

9 *Uo.*

10 BUDA Attila, *Babits Mihály művei a Nyugat Kiadó gondozásában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 101(1997), 604–626, 609. Török Sophie így ír az 1911-es év jelentőségéről *A második ének* előszavában: „Egy rekonstruált év, voltaképpen semmi különös nem történik benne, mégis egy költő gazdag éve, s minden új nap esemény a lélekben.” Török Sophie, [Előszó] = BABITS Mihály, *A második ének*, Bp., Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt., 1942, 3–13, 8.

melynek első része 1912 végén meg is jelent; Babits több levele tanúskodik arról, hogy ez a munka milyen erőt próbáló feladat volt számára. Másfelől persze folyamatosan készülnek kritikai jellegű írásai, illetve a majd 1913-ban megjelenő *A gólyakalifa* is. 1912 júliusától pedig a *Nyugat*nak nem csupán szerzője, hanem főmunkatársa is lett.

Az országos ismertségnek, a sajtóval való mindennapi kapcsolatnak, a főmunkatársi, majd később szerkesztői és főszerkesztői pozíciónak filológiai következményei is vannak: egyre jellemzőbbé vált ugyanis az elkészült kéziratok azonnali közlése. Sőt, az életmű második felében a versek számottevő részénél a keletkezés és a megjelenés időpontja nagyon közeli. A költői működés legelső időszakában Babits számára a kéziratot tisztázatnak, illetve a fogalmazványoknak voltaképpen kultikus jelentősége van, azonban a már említett tintaírású *Angyalos könyv* lezárása szimbolikusan is jelzi ennek a megváltozását. Kelevéz Ágnes mutat rá, hogy számos gyakorlati ok is meghúzódnak e változás, egyben a tintaírású szövegek megritkulása és a ceruzaírású fogalmazványok szaporodása mögött. Babits Budapestre kerülése voltaképpen azt is jelentette, hogy szövegeit nem minden esetben kellett postára adnia, mint korábban, fogarasi „száműzetéséből”, ráadásul az sem fenyegette, hogy írásainak közlését elutasítsák: a kéziratok leadása gyakorlati problémává vált, később pedig az írógép egyre gyakoribb használatával tovább csökkent a kézírásos (mind a tinta-, mind a ceruzaírású) szövegek száma.¹¹

Mindeközben, ahogy leveleiből, visszaemlékezésiből kiderül, Babits mégsem érezte jól magát Újpesten. Az *Örökségem [Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni...]* kezdetű vers keletkezési körülményei kapcsán úgy emlékszik vissza Szabó Lőrincsel folytatott beszélgetésekor, hogy ekkoriban „[s]zegény voltam, tanár és robotnak éreztem a dolgot”.¹² Babits enerváltságára utalnak Dienes Valéria 1912 júliusában írt sorai is:

Mondd, nem érzed nagyon a körülzárttságot, mintha a térnek a szolgáltságába adnád magad azzal, hogy csak azokkal az emberekkel érintkezhetsz, akiket a véletlen melléd sodor? A toll elég koldus eszköz, de az írás

11 KELEVÉZ Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája: Genetikai közelítés Babits költészetéhez*, Bp., Argumentum, 1998, 226–227.

12 *Babits egyes verseinek keletkezéséről*, közread. GÁL István, *Irodalomtörténet*, (57)1975, 443–462, 448.

szabadságot ad és te ezt egész pontosan tudod. Mi lehet az oka, hogy nem akarsz vele élni? Unnád, hogy ennek utána nézz?¹³

Babits továbbá egyik ez évi szeptemberi levelében arról ír Horváth Henriknek, hogy néhány hónappal korábban hosszú ideig (némileg túlzóan írja, két hónapig) még a leveleit sem bontotta fel, hiszen „nagy munkában volt” – ezzel nagy valószínűséggel az ekkor készülő Dante-fordításra utal.¹⁴

Újpestre kerülésekor Babits tehát már nem vezeti az *Angyalos könyvet*. Az OSZK Kézirattára a III/1863-as jelzet alatt őrzi azokat a négyzetrácsos jegyzetlapokat, amelyekre Babits 1911 és 1915 között ceruzairású verseket, verskezdeményeket és töredékeket, illetve prózai feljegyzéseket írt. Babits kézíratainak katalógusa 1915-re datálja a jegyzetlapok mindegyikének keletkezését, azonban ezt a megállapítást árnyalhatjuk. Találunk ugyan olyan töredékeket, melyek egyértelműen a háború kitörése utáni keletkezésre utalnak, tehát helytálló az 1915-ös datálás, ilyen a *[Száz a sereg...]* és a *[Majd ha vége lesz a háborúnak...]*, ám ez nem minden tétel esetében mondható el, hiszen valójában semmi sem indokolja azt, hogy biztosan megállapítsuk minden egyes lapon található szöveg 1915-ös keletkezését – bizonyos tételek esetében jóval korábbi időpont tűnik relevánsnak.

Az egy füzetből származó lapokat a hagyatékban két külön helyen találjuk meg, mivel Babits a füzetet nemcsak versekhez, hanem prózai feljegyzésekhez is használta. Babits egyébként a versek és a próza feljegyzéssorozatát is nagyjából a *Kártyavár* című regényének közlése idején hagyta abba. Ekkor kerültek a prózalapokra a különböző áthúzások, és ekkor választotta ki a versekből is azokat, amelyeket fel akart venni a *Recitativ* kötetbe. Az, hogy a jegyzetfüzet lapjai ma milyen sorrendben vannak, irreleváns, hiszen beszámolásuk azután történt, hogy Babits „lezárta” azokat, vagyis a halála után. Ha azt feltételezzük, hogy a jegyzetlapok használata csak Újpesten/Rákospalotán kezdődött, a jegyzetlapok szétválasztása történhetett akkor, amikor Babits az üres füzetet két részre osztotta, és az egyikbe csak verseket írt, a másikat pedig témafüzetnek használta, vagy az eredetileg egybetartozó, üres füzet lapjaira tett első bejegyzések után, amikor szétválasztotta a verses és prózai lapokat s a füzet többi, még üres ré-

13 Dienes Valéria – Babits Mihálynak, 1912. júl. 19. = BABITS Mihály *Levelezése, 1911–1912*, s. a. r. SÁLI Erika, Bp., Magyar Könyvklub, 2003, 158, 419–420.

14 Babits Mihály – Horváth Henriknek, 1912. szept. = BABITS Mihály *Levelezése, 1911–1912, i. m.*, 189, 450.

szét is megfelezte, illetve történetelt a halála után, amikor a kevert jegyzetlapokat műfaj szerint szétválasztották és sorszámozták. A lapok alján és tetején egyébként többféle (arab) számozás látható, melyek feltehetően akkor készültek, amikor Babits már a *Kártyaváron* dolgozott, s eközben vagy ezelőtt rendelte számozással egymáshoz a tematikailag azonos lapokat és feljegyzéseket. A verseket tartalmazó füzetlapok azonban egyértelműen később, Babits halála után kapták számozásukat.

A prózai részleteket tartalmazó füzetlapokon a *Kártyavár*hoz feljegyzett témák, ötletek és vázlatok olvashatók, melyek Babits újpesti tanártársával, Hendel Ödönnel való beszélgetései alapján készültek. A különféle témákat (újpesti eseteket, személyeket, történeteket stb.) Babits Rákospalotán jegyezte fel, ezek feltehetőleg mindig a beszélgetés napján készültek, hiszen már másnap feledésbe merültek volna, témájuk pedig a gyorsan fejlődő Újpest volt a maga ellentmondásaival. Akinek újpesti vagy rákospalotai helyismerete van, több feljegyzésről azonnal tudja, miről van szó; a helyi vonatkozások egyértelműek. Például a „Klimatikus gyógyhelyet? Hát hova akar Újpestről menni? Ez a legegészségesebb por!” feljegyzés utalás Újpest gyárak okozta rossz levegőjére, míg a „Muki, a villanyos teherkocsi” az Újpest és Rákospalota között közlekedő fedett szerelő-kocsira utal.¹⁵

Mindezek alapján nem igényel különösebb bizonyítást, hogy a prózai rész Rákospalotán, az 1911–1912-es tanévben készült, legkésőbb 1912 nyaráig. Mivel a füzet lapjai egy sorozat volt(ak), nyilvánvaló, hogy Babits párhuzamosan (esetleg folyamatosan, de egyszerre) írta le a beszélgetések témáit, valamint azt a néhány oldalt, amelyen a Dante-fordítással kapcsolatos feljegyzések találhatóak. A jegyzetfüzet egyik lapján a *Pokol* 24. énekének 148–151. befejező sorainak fordítása található. E lap versóján a 10. ének jegyzeteihez beillesztendő megjegyzést találunk: „X. ének A kétszeres száműzetés utalás az életrajzra!”. Mátyus Norbert bizonyította, hogy a jegyzetlap feljegyzései Itáliában, mégpedig 1912-ben születtek, ugyanis a lap rektóján Babits rajza található, amelyet egy Firenzében található festményről másolt. A füzetlap versóján, a lap alján egy trágár olasz

15 Babits végül így dolgozta be a *Kártyavár*ba a muki-témát: „A széles Hunyadi úton haladtak, s egy villanyos szerelőkocsi robogott el mellettük, piszkosszürkén s ásító nyílással közepén, amelyenket a nép mukinak nevez.” BABITS Mihály, *Kártyavár*, s. a. r. ÉDER Zoltán és a Babits Kutatócsoport, Bp., Historia Litteraria Alapítvány–Korona, 1997, 165.

szentencia olvasható, melyet Babits egy olasz nyilvános vécé falán találhatott: „Qui si entra e non si paga, senza culo non si caca.” Mindez azt jelzi, hogy Babits olaszországi tartózkodása során használta a jegyzetlapot, még hozzá 1912-ben. (Az 1910-es olasz útja előtt Babits még Fogarason lakott, vagyis az újpesti *Kártyavár*hoz ekkor még nem készíthetett jegyzeteket.¹⁶) Ezen a jegyzetlapon olvasható Babits [*Ó művész mennyit kell vesződnöd...*] kezdetű verskezdeménye is („Ó művész mennyit kell vesződnöd / míg drága festett angyalod / bábák cégére lesz”), melyet a kéziratkatalógus a már említett, összesen húsz, négyzetrácsos lapra írt vers, verskezdemény egyikeként 1915-re datál. Persze arra is lehet némi esély, hogy a korábbi itáliai feljegyzések mellett a verssorokat évekkel később jegyezte csak fel Babits a már nem üres jegyzetlapra, de minden kétséget kizáróan a verset nem lehet 1915-re datálni, s talán nem nagy merészség azt állítani, hogy az 1912-es olasz feljegyzésekkel egy időben történő keletkezés jóval valószínűbb. Mindezt a képtárban tett látogatás ténye is megerősíti, s az, hogy Babits „festett angyalról” beszél. Nem nehéz a három sort a költői működés felőli fásult és keserű reflexióként értelmezni. Levelei, visszaemlékezései is tanúskodnak róla, hogy 1912-ben Babitsot a költői-műfordítói-művészi tevékenység mibenléte foglalkoztatta, megsűrűsödött teendőinek, munkái terhének tematizálása pedig versszövegeiben is tetten érhető; Babits karrierváltozásának körülményei ismeretében e verskezdemény keletkezését is jó eséllyel köthetjük az 1912-es évhez.

16 MÁTYUS Norbert, *Babits és Dante: Filológiai közelítés Babits Mihály Pokol-fordításához*, Bp., Szent István Társulat, 2015, 45.